

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

านการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่อง บทบาทของกำนันและ
ผู้ใหญ่บ้านที่มีต่อการจัดกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียนตามการรับรู้ของตนเอง หัวหน้าศูนย์
บริการการศึกษาอกระบบโรงเรียนอำเภอ และประชาชนในจังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยได้รวบรวมและ
นำเสนอโดยแบ่งเป็น 4 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 การศึกษาอกระบบโรงเรียน

- 1.1 แนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิต
- 1.2 ความหมายและหลักการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียน
- 1.3 การจัดกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 2 แนวความคิดในการปกครองท้องถิ่น

- 2.1 แนวคิดในการพัฒนาการปกครองท้องถิ่น
- 2.2 โครงสร้างการปกครองระดับตำบลหมู่บ้าน
- 2.3 กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักปกครองท้องถิ่น

ตอนที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทและผู้นำ

- 3.1 แนวคิดและความหมายเกี่ยวกับบทบาท
- 3.2 แนวคิดและความหมายเกี่ยวกับผู้นำ
- 3.3 การส่งเสริมการศึกษาอกระบบโรงเรียนในท้องถิ่น
- 3.4 บทบาทของกำนันและผู้ใหญ่บ้านต่องานการศึกษาอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 การศึกษาอกระบบโรงเรียน

- 1.1 แนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิต ตามแผนพัฒนาการศึกษาอกระบบโรงเรียนฉบับที่ 7
พ.ศ. 2535-2539 สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

ความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ทั้งที่เป็นไปโดยธรรมชาติและ
เป็นไปโดยการกระทำของมนุษย์ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นส่งผลกระทบต่อตัวมนุษย์โดยตรง
ต่อสภาพแวดล้อมและสังคม โดยภาพรวมความเปลี่ยนแปลงนั้นทำให้มนุษย์ต้องปรับตัวให้กลมกลืน
กับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้และมนุษย์เองก็พยายามที่จะควบคุมทิศทาง
ของความเปลี่ยนแปลงนั้น ให้เป็นไปในทางที่จะทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข
ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก มนุษย์จึงมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการ
เปลี่ยนแปลง 2 กรณี คือ

1. ปรับตนเองตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
2. ควบคุมการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นให้เป็นไปอย่างเหมาะสม

บทบาทดังกล่าวของมนุษย์นั้น จะเกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสมจาเป็นที่จะต้องทำ
ความเข้าใจและมีความรู้ในการเปลี่ยนแปลงนั้น มนุษย์จึงสามารถปรับปรุงตนตามความเปลี่ยนแปลง
หรือควบคุมการเปลี่ยนแปลงได้ และนอกจากนี้มนุษย์ยังมีการกิจที่จะต้องพัฒนาตนเองตลอดเวลา
ติดต่อกันไปตลอดชีวิต ไม่เพียงเพื่อให้มีชีวิตรอดหรือดำรงอยู่ในสังคมเท่านั้น แต่ยังมุ่งหวังที่จะพัฒนา
ตนไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี การก้าวไปสู่ความสมบูรณ์ของมนุษย์ในด้านร่างกาย ปัญญา สังคม และ
อารมณ์

การปรับตนเองของมนุษย์ให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลง ความสามารถในการ
ควบคุมการเปลี่ยนแปลง หรือการพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี นับเป็นการกิจที่ไม่มีวันสิ้นสุด
ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย กลไกสำคัญสำหรับการกิจนี้คือ การศึกษาสังคมใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือ
ให้มนุษย์สามารถทำความเข้าใจตนเอง และสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามของมนุษยชาติขึ้น การศึกษาของ
มนุษย์จึงเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อที่จะได้มีความรู้ ทักษะ และเจตคติที่เหมาะสม
การดำรงชีวิตในสังคมสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างมีศักยภาพไปสู่ความสมบูรณ์ของชีวิต มนุษย์จึง
ใช้แหล่งการเรียนรู้ทุกรูปแบบที่มีอยู่ในสังคมทั้งที่เป็นระบบ (Formal) นอกกระบวน (Non-Formal)
และไม่เป็นทางการ (Informal) เพื่อที่จะได้นำเอาวิทยาการต่าง ๆ ที่ได้จากการเรียนรู้มา
บูรณาการเข้ากับการใช้ชีวิตของตน

มนุษย์มีสิทธิที่จะเรียนรู้โดยตลอดชีวิตอยู่แล้ว การจัดความสะดวกให้เกิดการ
เรียนรู้ จึงเท่ากับเป็นการส่งเสริมสิทธิของมนุษย์ที่มีอยู่ตามธรรมชาตินั่นเอง สังคมมนุษย์จึงเป็น
สังคมแห่งการเรียนรู้ เริ่มตั้งแต่บ้านที่มีบทบาทสำคัญที่จะให้การศึกษาแก่สมาชิกผู้เยาว์ของครอบครัว
อันเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการศึกษาตลอดชีวิต ชุมชนเป็นแหล่งให้การศึกษาที่เพิ่มขึ้นจากบ้านและ

ครอบครัว โดยชุมชนจะหล่อหลอมให้มนุษย์รู้จักเรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตในสังคม สถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการศึกษาตลอดชีวิตที่จะให้ความรู้ ทักษะและเจตคติของบุคคล แต่กระนั้นก็ตามก็มิได้หมายความว่ามนุษย์จะได้รับการศึกษานะบบก็เพียงพอแล้ว แต่ยังคงต้องได้รับการศึกษาตลอดไป

งานการจัดการศึกษาของสังคมนั้น สามารถแบ่งเป้าหมายของการศึกษาได้ 3 ประการ คือ

1. การเตรียมการเพื่ออนาคต โดยเฉพาะ เด็กและเยาวชนที่จะต้องเติบโตและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่พัฒนาขึ้นจากสภาพปัจจุบัน และจะต้องสืบทอดชีวิตของสังคมต่อไป ซึ่งการศึกษานะบบโรงเรียนสามารถทำหน้าที่นี้ เป็นอย่างดี
2. การช่วยเหลือให้สามารถดำรงชีวิตได้ในปัจจุบัน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในปัจจุบันโครงสร้างทางสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น มนุษย์มีทางเลือกในการดำรงชีวิตมากมาย มีปัญหาเฉพาะหน้าที่จำเป็นต้องต่อสู้ เพื่อให้ดำรงชีวิตได้อย่างทันเหตุการณ์ ซึ่งการศึกษานะบบโรงเรียนจะต้องใช้ระยะเวลาอันยาวนาน การศึกษานอกกะลาโรงเรียนมีลักษณะที่สามารถยืดหยุ่น ปรับเนื้อหาและหลักสูตร ตลอดจนวิธีการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับสภาพและบุคคล สามารถให้การศึกษากับประชาชนได้ทันต่อความต้องการและความจำเป็น
3. การพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสมกลมกลืน ซึ่งมนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ตามธรรมชาติ เช่น การอบรมเลี้ยงดูภายในครอบครัว การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของครัวเรือน การเรียนรู้ภาษา การประพฤติปฏิบัติ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นตามธรรมชาติเป็นอยู่ตลอดเวลา การศึกษาการเรียนรู้ในลักษณะนี้เป็นการศึกษาของสังคมที่เรียกว่า การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย

แนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิตนี้ เริ่มจากการตระหนักในความจริงที่ว่าการศึกษาไม่ได้เริ่มต้นและสิ้นสุดในโรงเรียน แต่ครอบคลุมไปถึงการเรียนรู้ตั้งแต่เกิดไปจนถึง การเรียนรู้ในช่วงท้ายของชีวิต ที่รวมเอาการศึกษานะบบโรงเรียน การศึกษานอกกะลาโรงเรียน และการศึกษาธรรมชาติวิสัยเข้าไว้ด้วยกัน เป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งมีความจำเป็นสำหรับคนทุกคนในสังคม เพื่อให้พัฒนาตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพของตน

ในประเทศไทยนั้น การศึกษาตลอดชีวิตนับเป็นเป้าหมายทางการศึกษาของประเทศไทยในสภาวะสังคมปัจจุบันที่มีการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว โครงสร้างทาง

สังคม ค่านิยมตลอดจนการดำรงชีวิตของประชาชนเปลี่ยนแปลงตามไปอยู่ตลอดเวลาประชาชนต้องปรับตนเองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ประชาชนกลุ่มที่ใกล้ชิดอยู่กับความเจริญนอกจากจะเป็นผู้ได้รับโอกาสการพัฒนาแล้ว ยังเป็นกลุ่มที่มีบทบาทการพัฒนาด้วย แต่อย่างไรก็ดียังมีประชาชนอีกจำนวนมากไม่น้อยที่จะต้องเตรียมตัวให้พร้อมที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่พัฒนาไปในทุก ๆ ด้าน และยังมีประชาชนผู้ด้อยโอกาสที่จะได้รับการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีจำนวนมาก

การศึกษาซึ่งเป็นเครื่องมือทางสังคมในการพัฒนาคนในสังคมแล้ว จะเห็นว่าการศึกษาระบบโรงเรียนมีข้อจำกัดอยู่เพียงการให้การศึกษากับคนบางกลุ่มโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนเท่านั้น แต่ยังมีประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศที่ดำรงชีวิตอยู่ ประกอบอาชีพเพื่อความอยู่รอดของตนเอง โดยไม่อาจจะหาเวลาสำหรับการศึกษาระบบโรงเรียนได้อีก

การศึกษานอกระบบโรงเรียน จึงเป็นความหวังในวงการศึกษาอันที่จะเป็นกลไกในการพัฒนาคุณภาพของคนส่วนใหญ่ในประเทศได้ การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในปัจจุบันมุ่งที่จะให้ประชาชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิตอย่างครบวงจรของการศึกษา โดยผสมผสานการศึกษาระบบโรงเรียนและการศึกษาแบบธรรมชาติวิสัยเข้าด้วยกัน เพื่อให้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ประชาชนจะได้รับการศึกษาใน 3 ลักษณะได้แก่

1. การให้ความรู้พื้นฐาน
2. การให้ข่าวสารข้อมูล
3. การให้ความรู้และทักษะอาชีพ

การให้บริการการศึกษานอกโรงเรียนทั้ง 3 ประเภทนี้ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการดำเนินชีวิตของประชาชน และเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนได้เรียนรู้ตลอดชีวิตภายใต้การบริหารงานของกรมการศึกษานอกโรงเรียน งานการศึกษานอกโรงเรียนทุกประเภทได้ขยายตัวกว้างขวางขึ้น มีการริเริ่มโครงการใหม่ ๆ กลไกบริหารและปฏิบัติการของกรมฯ ได้ขยายไปยังลงไปถึงระดับอำเภอ ในรูปของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนระดับอำเภอ และระดับตำบล โดยผ่านครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียน มีการจัดตั้งสถานศึกษาเพื่อรองรับภารกิจเฉพาะ เช่น ศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนประเภทบุคคลภายนอก สถาบันการศึกษาและพัฒนาต่อเนื่องสิรินธร และองค์การของกรมฯ ส่วนรวมได้รับการเสริมความพร้อมขึ้นตามลำดับ งานการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่รัฐจัดและลงทุน ย่อมต้องให้ความสำคัญต่อการชดเชยโอกาสให้กับผู้ที่ไม่ได้รับความเสมอภาคจากการจัดการศึกษา

ระบบโรงเรียน สำหรับกลุ่มเป้าหมายของหน่วยงานที่นำหน่วยงานทางการศึกษาหรือเป็น บริการของภาคเอกชนนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับภารกิจ ความรับผิดชอบ ความพร้อมและความชำนาญ แต่ เมื่อหลอมรวมบริการของทุกหน่วยเข้าด้วยกันแล้ว ประชาชนทุกคนควรมีโอกาสได้รับบริการ การศึกษานอกโรงเรียนที่ต่อเนื่องและสมบูรณ์

1.2 ความหมายและหลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1.2.1 ความหมายของคำว่า "การศึกษานอกระบบโรงเรียน" ได้มีผู้ให้ ความหมายไว้อย่างมาก เช่น

คณะกรรมการอำนวยการการศึกษาผู้ใหญ่แห่งชาติได้ให้ความหมายของ การศึกษาผู้ใหญ่ในการประชุม เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2514 ไว้ว่า "การศึกษาผู้ใหญ่ คือ ประสพการณ์การเรียนรู้ทั้งหลายที่จัดขึ้นให้แก่ประชาชนที่มีอายุพ้นเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับตาม พระราชบัญญัติประถมศึกษา"

ประชุมสุข อาชวอรุง (2518 อ้างถึงใน จิตรภรณ์ พิทักษ์วงศ์, 2537) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า "การศึกษารูปแบบเป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่ไม่มีรูปแบบ ไม่ เลือกชั้นวรรณะ ไม่เลือกภูมิหลัง และไม่เลือกสติปัญญา ความสามารถ หรือความถนัดครอบคลุมถึง การศึกษาที่ไม่มีพิธีรีตอง เป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้กับทุกคนในสังคม กิจกรรมการศึกษาจัดได้ ทั้งวันและนอกระบบโรงเรียนเป็นวิชาการศึกษาที่สอดคล้องกับสังคมประชาธิปไตย"

บรรจง กุศลชาติ (2525 อ้างถึงใน จิตรภรณ์ พิทักษ์วงศ์, 2537) ให้ความหมายว่า "การศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ การศึกษาที่พยายามจะจัดขึ้นเพื่อช่วยเหลือ คนซึ่งพลาดหวังในระบบโรงเรียนหรือไม่มีโอกาสที่จะเข้าเรียนในระบบโรงเรียน หรือไม่ได้รับ ความเสมอภาคในระบบการศึกษาระบบโรงเรียนให้มีโอกาสได้มีความเสมอภาค และให้สมหวัง ในการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างเป็นสุขในสังคม"

ปฐม นิคมานนท์ (2525) ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษานอก ระบบโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมที่สังคมจงใจจัดขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาโดยเฉพาะ นอกเหนือจากการเรียนตามปกติในโรงเรียน กิจกรรมดังกล่าวอาจจัดเป็นกิจกรรมเฉพาะหรือเป็น ส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่นใด ทั้งนี้เพื่อมุ่งสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ตามแต่ละบุคคลจะสนใจ

อุ้นตา นพคุณ (2523) ได้ให้คำจำกัดความว่า "การศึกษานอกระบบ วิทยาลัย โรงเรียน หมายถึง กิจกรรมเชิงการศึกษาที่ไม่ได้จัดขึ้นตามขั้นตอนปกติของการศึกษาในระบบ

โรงเรียน เป็นกิจกรรมซึ่งอาจดำเนินการโดยสถาบันต่าง ๆ านสังคม ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการ และความสนใจเชิงการศึกษาของผู้เรียนอย่างประหยัดและสอดคล้องกับ ปัญหาและสภาพแวดล้อม หลักสูตรระยะสั้นยึดหยุ่นได้ จบด้านตัวของมันเอง และใช้เวลาศึกษาลั้น

สุนทร โคตรบรรเทา (2526) ได้ให้ความหมาย มีสาระสำคัญว่า "การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่มีระบบ แต่เป็นระบบที่อยู่นอกโรงเรียนภาคปกติเป็นการศึกษาที่มีแบบแผน มีกฎเกณฑ์ มีหลักสูตรและมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอน มีผู้จัดและสามารถบอกได้ว่าเรียนแล้วจะได้อะไร จะรู้อะไร จะจบเมื่อไร จะมีความรู้และทักษะเพิ่มขึ้นอย่างไร เป็นต้น"

สุรกุล เจนอบรม (2533) ได้กล่าวถึงความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้ผู้ที่มาได้เรียนอยู่ในระบบโรงเรียนมีปัจจุบันได้มีโอกาสเรียนรู้และเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในด้านดี 3 ด้าน คือ ด้านความรู้ ด้านเจตคติ และด้านทักษะ โดยกิจกรรมดังกล่าวนี้ผู้เรียนจะเลือกเรียนรู้ตามความต้องการและความสนใจของตนเอง

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2536) ได้ให้ความหมายว่า การศึกษานอกโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียน โดยมีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน กิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนี้อาจเป็น เอกเทศ หรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น ๆ สำหรับหน่วยงานที่จัดนั้นอาจเป็นหน่วยงานทางการศึกษาโดยตรงหรือเป็นหน่วยงานที่อาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือไปสู่วัตถุประสงค์ในการพัฒนาอื่น ๆ

เซฟฟิลด์ และดีโลมา (Sheffield and Dielomaan, 1972 อ้างถึงใน คินทง ลัตยพันธ์, 2528) ได้กล่าวไว้ว่า "การศึกษานอกระบบเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมการฝึกอบรมและการสอนนอกระบบชั้นเรียนเกือบทั้งหมด เริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ของบุคคลแต่ละบุคคลจากพ่อแม่ จากโรงงานไปจนถึงการรณรงค์เพื่อให้ประชาชนทั้งหลายรู้หนังสือ การศึกษานอกระบบควรจะเป็นบริการที่สนองความต้องการหลายอย่าง เช่น เพื่อให้ผู้เรียนที่ไม่มีโอกาสเรียนในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้ผู้ที่จบการศึกษานอกระบบโรงเรียนแล้วได้มีโอกาสหาความรู้และได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติม โดยเฉพาะสำหรับผู้ที่จะไปประกอบอาชีพสำหรับช่วยให้ผู้ที่กำลังปฏิบัติงานอยู่ได้มีโอกาสศึกษาเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

ฟิลิป เฮช คูมส์ (Philip H. Coombs อ้างถึงใน สุนทร โคตรบรรเทา, 2526) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า "การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมการศึกษาใด ๆ

ที่จัดไว้ต้องมีระบบและมีแบบแผน แต่จัดขึ้นนอกเหนือขอบข่ายโรงเรียนภาคปกติ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่กลุ่มประชากรทั้งเด็กและผู้ใหญ่

แมคคอล (McCall, 1979 อ้างาน คินทง สัตยพันธุ์, 2528) ได้กล่าวไว้ว่า "การศึกษาในโรงเรียน หมายถึง การศึกษาซึ่งเป็นชั้นเรียนในโรงเรียน ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น หมายถึง ประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลาย ซึ่งอยู่นอกระบบชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกตินั้น ๆ การศึกษานอกโรงเรียนเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก หมายถึง การศึกษาทุกอย่าง การเรียนรู้จากพ่อแม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้จากเพื่อน ๆ การเรียนรู้จากสื่อสารมวลชน การเรียนรู้จากโรงเรียนผู้ใหญ่ และหน่วยพัฒนาต่าง ๆ การเรียนรู้จากสื่อสารมวลชน การเรียนรู้จากโรงเรียนผู้ใหญ่ และหน่วยพัฒนาต่าง ๆ การเรียนรู้จากการฝึกงาน การเรียนรู้จากการเป็นสมาชิกกลุ่มหม่อมสาว ฯลฯ"

จากที่กล่าวมาแล้วพอสรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนคือ การให้บริการทางด้านการศึกษาแก่ประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียน ทั้งที่หน่วยงานของรัฐหรือเอกชน จัดทำและศึกษาด้วยตนเองจากประสบการณ์ เพื่อส่งเสริมให้ผู้รับบริการเกิดความรู้ความสามารถ และเจตคติที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง อันจะเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น และมีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้น

1.2.2 หลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

แม้กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะมีกลุ่มเป้าหมาย รูปแบบ และเนื้อหาที่แตกต่างกันแต่จะมีหลักการร่วมกัน ซึ่งเป็นหลักการตามแนวนโยบายของแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 ดังนี้

ความกว้างขวาง การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องกว้างขวางทั่วถึงและเป็นธรรม เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายที่มีความแตกต่างในด้านเพศ วัย ความพร้อมของร่างกายและสติปัญญา ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งที่มีภูมิลำเนาในเมืองและชนบทที่ห่างไกลได้รับการบริการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนอย่างทั่วถึง

คุณภาพ การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องมีคุณภาพเป็นที่ยอมรับและส่งผลต่อการพัฒนาความรู้ความสามารถของกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนการพัฒนาศักยภาพของชุมชนอย่างแท้จริง

ความหลากหลาย ยืดหยุ่น และสอดคล้อง งานการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องมีลักษณะที่ยืดหยุ่นและหลากหลายในรูปแบบ เนื้อหาและวิชาการ เพื่อสนองตอบต่อ

ความต้องการและความเหมาะสมกับความถนัด ความสนใจรวมทั้งสภาพเฉพาะที่แตกต่างกันของกลุ่มเป้าหมาย

บูรณาการ การศึกษาออกโรงเรียนจะต้องบูรณาการเนื้อหาให้ครอบคลุมความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย และวิธีการเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาประเภทต่าง ๆ รวมทั้งระหว่างการศึกษากับการพัฒนาคุณภาพชีวิต

เมื่อพิจารณาถึงเป้าหมาย การกิจและกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและแนวนโยบายในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 พอดีจะประมวลคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในการจัดระบบงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้

การมีส่วนร่วมรับผิดชอบ งานการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะบรรลุวัตถุประสงค์และหลักการที่กำหนดไว้อย่างสมบูรณ์ได้นั้น สถาบันครอบครัว องค์กรชุมชน สถาบันทางศาสนาสื่อมวลชนทั้งทางภาครัฐและเอกชนจะต้องเกิดความรู้สึกผูกพันที่จะมีส่วนร่วมรับผิดชอบ

การสร้างเครือข่าย การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้มีความหลากหลายและครอบคลุม จำเป็นต้องอาศัยองค์กรชุมชน หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ผนึกกำลังเป็นเครือข่ายที่จะเชื่อมโยงการให้บริการ ให้สอดคล้องประสานและรับช่วงกัน

การกระจายอำนาจ เพื่อให้งานการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความคล่องตัวและจับใจในการตอบสนองสภาพปัญหา ความต้องการของพื้นที่และสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่หลากหลายในแต่ละพื้นที่ ทั้งยังเป็นการพัฒนาศักยภาพในการบริหารและจัดการกระบวนการเรียนรู้จำเป็นต้องมีการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน จากส่วนกลางไปสู่ส่วนภูมิภาคจากฝ่ายอำนวยการไปสู่ปฏิบัติ และจากภาครัฐไปสู่องค์กรบุคคลและชุมชน

องค์กรบุคคลและชุมชน เพื่อให้เกิดการระดมสรรพกำลัง การใช้ทรัพยากรร่วมกัน การประสานและรับช่วงงานกันอย่างเป็นระบบ ควรมีองค์กรบุคคลซึ่งเป็นกลไกที่จะเปิดโอกาสให้ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและประสานงานการจัดบริการ ตลอดจนการติดตามแก้ไขปัญหาดังกล่าว องค์กรบุคคลนี้จะประกอบด้วยบุคคลหลาย ๆ ฝ่ายเพื่อให้เกิดความสมดุลและที่สำคัญจะต้องมีผู้แทนจากประชาชนเข้าร่วมด้วย

แนวนโยบายและหลักการดังกล่าวมุ่งสะท้อนภาพรวมของงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศ มิใช่ของหน่วยใดหน่วยหนึ่งโดยเฉพาะ แต่จะเป็นกรอบความคิดพื้นฐานที่กรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รัฐจัดตั้งขึ้น เพื่อส่งเสริมประสานและจัด

การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะได้อาศัยเป็นแนวทาง ปรับปรุงระบบบริหารและเครือข่ายงานการศึกษาออกโรงเรียน

สรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นกระบวนการศึกษาของมนุษย์เพื่อสร้างสิ่งที่ดีงามให้กับทุกคน เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาและทุกรูปแบบเป็นการศึกษาที่สามารถยืดหยุ่นได้ ตามความต้องการของผู้เรียน ทุกคนและทุกหน่วยงานสามารถจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ เพื่อให้ทุกคนได้รับความรู้ ความสามารถและมีเจตคติที่ดี อันจะเป็นการปรับปรุงมาตรฐานชีวิตให้ดีขึ้น และมีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้น มีผลต่อความเจริญรุ่งเรืองงานการพัฒนาประเทศชาติต่อไป

1.3 การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1.3.1 รูปแบบและความจำเป็นของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2536)

รูปแบบของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความยืดหยุ่นคล่องตัวปรับเปลี่ยนได้ตามวัตถุประสงค์และสถานการณ์ ซึ่งต่างกับการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีโครงสร้างและกิจกรรมการศึกษากำหนดไว้ตายตัวเป็นลำดับขั้น ตั้งแต่ระดับชั้นจนถึงระดับสูง แต่ในขณะเดียวกันการศึกษานอกโรงเรียนจะมีการกำหนดกลุ่มเป้าหมาย วัตถุประสงค์ตลอดจนเวลาประสบการณ์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติไว้ในวิถีชีวิตของประชาชน ที่รวมอยู่ภายใต้ความหมายของคำว่า "การศึกษาตามอัธยาศัย" (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2536) และหากจะวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแนวการศึกษาตามรัฐธรรมนูญแห่งการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 ซึ่งมี 2 แนวทาง คือ แนวการศึกษาตามระบบโรงเรียนและแนวการศึกษาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของประชาชน อาจสรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ผสมผสานการเรียนรู้ทั้งสองแนวทาง กล่าวคือ อาจมีการจัดกิจกรรมในรูปกลุ่มผู้เรียนหรือชั้นเรียน แต่เป็นการจัดที่มีความคล่องตัว ยืดหยุ่นกว่าการจัดในระบบโรงเรียน ในขณะเดียวกันการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้ความสำคัญแก่กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติในสังคม แต่ไม่ได้ปล่อยให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นเอง โดยจัดให้มีการส่งเสริมในรูปของแหล่งวิชาการหรือเครือข่ายแหล่งวิชาการ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ความจำเป็นของงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นที่ยอมรับกันว่า จุดมุ่งหมายของการศึกษาคือ การพัฒนาศักยภาพประชากรให้มีความสามารถในการพัฒนาตนเองและ

ชุมชน การศึกษาระบบโรงเรียนได้มีบทบาทในการให้ความรู้และได้ขยายตัวอย่างกว้างขวาง แต่ที่ยังพบว่ามีข้อจำกัดสำคัญบางประการ เช่น ความไม่เสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา การศึกษาระบบโรงเรียนที่ดำเนินการอยู่ ยังไม่สามารถกระจายโอกาสให้กับประชาชนทุกคนได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรมข้อมูลจากองค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมสหประชาชาติ แสดงให้เห็นว่าประชากรโลกกว่า 800 ล้านคน ยังดำรงสภาพเป็นผู้ไม่รู้หนังสือ ไม่สามารถอ่านเขียนในภาษาแม่ของตนได้ เด็กและเยาวชนวัยเรียนกว่า 100 ล้านคนทั่วโลก ยังอยู่นอกระบบโรงเรียนในประเทศไทยยังมีประชาชนที่ไม่สามารถอ่าน เขียน ในระดับที่ใช้การได้ในชีวิตประจำวันกว่า 3 ล้านคน และแรงงานประเทศกว่าร้อยละ 58 ได้รับความศึกษาเพียง 4 ปี หรือน้อยกว่า

ความด้อยคุณภาพทางการศึกษา ควบคู่ไปกับความพยายามที่จะประกันโอกาสทางการศึกษา ได้มีการคำนึงถึงคุณภาพของการศึกษา ทั้งในแง่การพัฒนาความรู้ความสามารถและสติปัญญา การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม การสร้างความสนใจใฝ่รู้และลักษณะนิสัยที่ดี ความสอดคล้องระหว่างการศึกษา และชีวิตของผู้เรียน ตลอดจนการเตรียมประชาชนสำหรับอนาคต ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตราการล้มเหลวนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาระดับต่าง ๆ สักส่วนของนักเรียนที่ไม่สามารถสอบผ่านมาตรฐานในหลายวิชา การขาดแคลนนักวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และแรงงานที่มีฝีมือ ความเสียเปรียบในการทำงานและการดำรงชีวิตของกลุ่มประชากรที่ด้อยโอกาส ตลอดจนปัญหาที่รุนแรงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองล้วนบ่งบอกให้เห็นถึงช่องว่างในระบบการศึกษาที่ส่งผลต่อคุณภาพของประชากร

ความไม่ต่อเนื่องในโอกาสทางการศึกษา ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ได้เกิดการตระหนักในความจำเป็นที่ประชาชนทุกคน ควรมีโอกาสในการพัฒนาความรู้ความสามารถของตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อรองรับบทบาทหน้าที่ในสังคมและความต้องการทางการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงของชีวิต อีกทั้งเพื่อก้าวให้ทันการพัฒนาทางวิชาการและความก้าวหน้าของสภาพสังคม สกิดิการขยายตัวของสื่อมวลชนทั้งวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ สักส่วนของผู้เข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่สูงถึง 1 ใน 5 ของประชากรในประเทศที่พัฒนาแล้ว บางประเทศ อายุเฉลี่ยของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่างประเทศที่สูงขึ้น ตามลำดับ ตลอดจนการขยายตัวของสถานศึกษาเอกชนที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ล้วนบ่งชี้ให้เห็นความต้องการของประชาชนที่จะแสวงหาความรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง

ประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศหนึ่งที่ยอมรับในความจำเป็นของการศึกษานอกโรงเรียนจึงได้กำหนดเป็นนโยบายไว้ว่าแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ให้ความสำคัญนอกระบบโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาที่จะประสานสัมพันธ์กับการศึกษาในโรงเรียนให้เกิดการศึกษาตลอดชีวิต

1.3.2 ประเภทของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพปัญหา และความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย แต่โดยทั่วไปอาจจำแนกประเภทของกิจกรรมเป็น 3 ประเภทโดยยึดเนื้อหาเป็นหลัก คือ (กรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน, 2538)

1. การศึกษาพื้นฐานและการศึกษาต่อเนื่องสายสามัญ เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเครื่องมือในการเรียนรู้ และความรู้ความสามารถที่เป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตตลอดจนเสริมสร้างความรู้และทักษะสำหรับการศึกษาต่อเนื่องที่เสริมต่อจากการศึกษาพื้นฐาน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนนอกระบบโรงเรียน ได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถและเจตคติอย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้นเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต การประกอบอาชีพและการเตรียมที่จะศึกษาต่อในระดับสูงต่อไป

2. การพัฒนาทักษะทางด้านอาชีพ เป็นการพัฒนาความรู้ ทักษะ และเจตคติเพื่อการประกอบอาชีพ โดยเน้นการพัฒนาอาชีพท้องถิ่น การสร้างผู้ประกอบการขนาดย่อมและอาชีพอิสระ การเตรียมความพร้อมเพื่อรับจ้างงานตลาดแรงงานและการปรับปรุงอาชีพที่มีอยู่แล้วให้เด่นยิ่งขึ้น

3. การศึกษาเพื่อให้ความรู้ข้อมูลข่าวสาร เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติในสังคมซึ่งอาจดำเนินการด้วยการพัฒนาแหล่งความรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ เช่น การจัดตั้งห้องสมุดประชาชนจังหวัด อำเภอ การจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน การจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้และวิทยากร โดยผ่านรายการวิทยุ โทรทัศน์ หอกระจายข่าวและนิทรรศการ การสนับสนุนผู้รู้ในสังคม เพื่อนำศักยภาพ ความชำนาญและภูมิปัญญาทั้งภายในและภายนอกชุมชนมาเผยแพร่ให้กับประชาชน

กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น ถือว่าเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติในวิถีชีวิตของประชาชนที่รวมอยู่ภายใต้ความหมายของคำว่า "การศึกษาตามอัธยาศัย"

กิจกรรมแต่ละประเภทมีรูปแบบการจัดและเนื้อหา ดังนี้

การศึกษาพื้นฐานและการศึกษาต่อเนื่องสายสามัญ

ความหมาย

การศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญ คือ การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้กับประชาชนนอกระบบโรงเรียนตั้งแต่ผู้ว่างู่หนังสือ ำให้สามารถรู้หนังสืออ่านออกเขียนได้ ผู้ที่เรียนน่วงจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ำให้สามารถเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้ ผู้เรียนน่วงจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นำให้สามารถเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.3) ได้ และผู้เรียนน่วงจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายำให้เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.6) ได้

หลักสูตรที่ใช้ในการจัด

ระดับประถมศึกษาใช้หลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2531

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นใช้หลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2530

ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายใช้หลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2530

วิธีเรียน เรียนได้ 3 วิธี

1. เรียนแบบชั้นเรียน (ชร.)
2. เรียนทางไกล (ทก.)
3. เรียนด้วยตนเอง (ตอ.)

การพัฒนาทักษะทางด้านอาชีพ

การจัดการศึกษาสายอาชีพ

การจัดการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพ เป็นการให้การศึกษาด้านอาชีพแก่ประชาชนนอกระบบโรงเรียนที่ขาดโอกาส เพื่อให้เห็นช่องทางการทํานาหากิน คิดเป็นแก้ปัญหาเป็น มีความรู้ทักษะ และเจตคติที่ดีในการทํานา และการประกอบอาชีพอิสระ หรืออาชีพรับจ้างนตลาดแรงงาน หรือปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชน โดยการจัดหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนำให้มีความยืดหยุ่น เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของบุคคลและชุมชน โดยำให้สอดคล้องกับจัดกิจกรรมการศึกษานอกเรียนนารูปแบบอื่น ๆ ตามแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

วัตถุประสงค์การจัดการศึกษาสายอาชีพ

อาชีพมีอยู่หลากหลาย การจัดคนเข้าสู่อาชีพให้สูตรสำเร็จเหมือนกันหมด เพราะคนมีความแตกต่างระหว่างบุคคล จะสนองความแตกต่างดังกล่าวได้มากน้อยเพียงใด ผู้จัดสามารถขีดกรอบการจัดได้ แต่ทั้งนี้จะต้องสอดคล้องกับนโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยจัดให้อยู่ในกรอบจุดประสงค์ ดังนี้

1. การจัดการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อส่งเสริมการกระจายรายได้ และการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยการส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีความรู้ความสามารถที่จะสร้างงานประกอบอาชีพอิสระและเพิ่มทุนรายได้
2. การจัดการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างการทำงานและความต้องการของตลาดแรงงาน
3. การจัดการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อพัฒนาทักษะอาชีพพื้นฐานที่สามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้

หลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพ

หลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพ แบ่งออกเป็น 4 หลักสูตร

1. หลักสูตรวิชาชีพระยะสั้น

เป็นการจัดการศึกษาวิชาชีพระยะสั้นไม่เกิน 300 ชั่วโมง มี

6 หมวดวิชา คือ

1. หมวดวิชาอุตสาหกรรม
2. หมวดวิชาเกษตรกรรม
3. หมวดวิชาคหกรรม
4. หมวดวิชาศิลปหัตถกรรม
5. หมวดวิชาพาณิชยกรรม
6. หมวดวิชาครูช่าง-นาฏกรรม

2. หลักสูตรกลุ่มสนใจ

เปิดสอนไม่เกิน 30 ชั่วโมง มีผู้เรียนรวมกลุ่มกันไม่เกิน 15 คน

3. หลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพ (ปอ.)

เป็นการจัดการศึกษาสายอาชีพที่เรียนจบแล้วได้รับประกาศนียบัตร

มัธยมศึกษาคอนต้น (ม.3) ใช้เวลาเรียน 3 ปี

4. หลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ
โดยการศึกษาทางไกล (ปวช.ทางไกล)

ลักษณะการจัดวิชาอาชีพระยะสั้น

มีรูปแบบการจัด 4 ลักษณะคือ

1. การฝึกอาชีพระยะสั้นแบบชั้นเรียน
2. การฝึกอาชีพเคลื่อนที่
3. การจัดกลุ่มพัฒนาอาชีพ
4. การจัดการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อสร้างงานอาชีพในชนบท

การศึกษาเพื่อให้ความรู้ข้อมูลข่าวสาร

ความหมาย

การศึกษาเพื่อให้ความรู้ข้อมูล ข่าวสาร เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติในสังคม ซึ่งสามารถดำเนินการโดยการพัฒนาแหล่งความรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ ได้แก่ การจัดตั้งห้องสมุดประชาชน ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน การสนับสนุนที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน การจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้และวิทยากร โดยผ่านรายการวิทยุ โทรทัศน์ หอกระจายข่าว และการสนับสนุนผู้รู้ในสังคมเพื่อนำศักยภาพความชำนาญและภูมิปัญญาทั้งภายในและภายนอกชุมชนมาเผยแพร่ให้กับประชาชน กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าว นั้น ถือว่าเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ในวิถีชีวิตของประชาชนที่รวมอยู่ภายใต้ความหมายของคำว่า การศึกษาตามอัธยาศัย

ประเภทของการจัดการศึกษาเพื่อให้ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร

1. ห้องสมุดประชาชน
2. ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา
3. ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
4. ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน
5. หอกระจายข่าวสารหมู่บ้าน

การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่ากิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) การศึกษาพื้นฐานและ

การศึกษาต่อเนื่องสายสามัญ (2) การพัฒนาทักษะทางด้านอาชีพ (3) การศึกษาเพื่อให้ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร กิจกรรมทั้ง 3 ประเภทนี้อาจจะเป็นเอกเทศหรือสอดคล้องกับกิจกรรมพัฒนาใน ส่วนรวม ทั้งนี้อาจมีรูปแบบในการจัดที่หลากหลายตามสภาพและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายใน แต่ละท้องถิ่น ซึ่งเน้นการให้บริการที่ชัดเจน กว้างขวาง และครอบคลุมความต้องการของประชาชน ให้มากที่สุด อันจะนำไปสู่การพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นต่อไป

ตอนที่ 2 แนวคิดในการปกครองท้องถิ่น

2.1 แนวคิดในการพัฒนาการปกครองท้องถิ่น

มนุษย์เริ่มรวมกันอยู่เป็นสังคมที่เติบโตขึ้น านอดีตมนุษย์จะแสวงหาความสุข ความปลอดภัย ต้องมีการต่อสู้เพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้ศัตรูมาทำร้าย เมื่อสังคมเติบโตขึ้นคนอยู่รวมกัน มากขึ้น พฤติกรรมของคนแต่ละคนแตกต่างกัน ความสับสนและความซับซ้อนของสังคมมีมากขึ้น มี การแก่งแย่ง มีการแข่งขัน มีการเอาใจเอาเปรียบ ดังนั้นการอยู่รวมกันเป็นรัฐหรือเป็นประเทศ จะต้องมีการตั้งกฎระเบียบและกฎหมายเพื่อให้คนในสังคมนับถือปฏิบัติตาม ซึ่งเป็นการกำหนดกรอบและ วัตถุประสงค์การปฏิบัติการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม ในปัจจุบันเรียกว่า สถาบันการปกครอง ซึ่งจะ ทั่วต่าง ๆ ดังนี้ (กรมการปกครอง, 2537 อ้างอิงใน สนั่น ศิริวิศตพงษ์, 2538)

1. คู่มือครองสมาชิกในสังคมน่ามีความปลอดภัย
2. รักษาความสงบให้เกิดขึ้นในสังคม
3. รักษาความยุติธรรมมาให้เกิดขึ้นในสังคม
4. จัดการสังคมน่ามีความเจริญก้าวหน้า

บ้ที่สถานของสังคมไทย คนไทยยึดแนวประเพณีปฏิบัติในแนวทางของความดีและ คุณธรรม ดังนั้นงานเบื้องต้นของการอยู่ร่วมกันจึงต้องมีการปฏิสังขรณ์การเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ และการ ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ปัญหาทางด้านกฎหมายและการประพฤติปฏิบัติที่ผิดตนเองคลองธรรม จึงปรากฏน้มนานัก อย่างไรก็ตามระเบียบ กฎเกณฑ์ และกฎหมายก็ยังคงมีความจำเป็นและสำคัญ ต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยมาโดยตลอด

2.2 โครงสร้างการปกครองระดับตำบล หมู่บ้าน

การปกครองระดับตำบล หมู่บ้าน เป็นส่วนหนึ่งของการปกครองส่วนภูมิภาค ถึงแม้พระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน มิได้ระบุว่าการปกครองตำบล หมู่บ้าน เป็นการบริหารราชการส่วนภูมิภาคก็ตาม แต่พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พุทธศักราช 2457 ได้บัญญัติอำเภอเอนกหนึ่งประกอบด้วยหลายหมู่บ้าน และประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 218 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดินดังกล่าวได้กำหนดไว้ว่า "การจัดการปกครองอำเภอ นอกจากที่ได้บัญญัติไว้ในประกาศคณะปฏิวัติฉบับนี้ ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการปกครองท้องที่"

ดังนั้นจึงอาจถือได้ว่า ตำบลหมู่บ้านเป็นส่วนหนึ่งของราชการบริหารส่วนภูมิภาค กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นหัวหน้าปกครองดูแลตำบล หมู่บ้าน ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย จากอำเภอ จึงเปรียบเสมือน "มือ-ไม้" หรือ "แขน-ขา" ของราชการบริหารส่วนภูมิภาค หากทางราชการมีงานหรือนโยบายอันใดก็ได้มีการมอบหมายกันตามลำดับ ในที่สุดก็เป็นหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านที่จะต้องปฏิบัติจัดทำ ฉะนั้นกำนันและผู้ใหญ่บ้าน จึงเป็นจุดรวมที่ความต้องการของราชการ ตำบลหมู่บ้านพบกับความต้องการของทางราชการบริหารส่วนภูมิภาค

การจัดระเบียบการปกครองดังกล่าว นับว่าได้ช่วยให้เกิดความมั่นคงแก่ประเทศ ได้มาก เพราะในขณะที่ทางการไม่อาจจัดเจ้าหน้าที่เข้าไปทำการปกครองได้ทั่วถึง ก็ได้กำหนดให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเป็นเจ้าพนักงานทำหน้าที่เป็นตัวแทนของทางราชการ เป็นผู้แทนนโยบายไปแจ้งให้ประชาชนทราบ และช่วยอำนวยความสะดวกของรัฐให้กับประชาชนในหมู่บ้านของตน ขณะเดียวกัน กำนัน ผู้ใหญ่บ้านยังได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของประชาชน ในการติดต่อกับทางราชการด้วย นับว่าเป็นสื่อเชื่อมโยงที่สำคัญระหว่างรัฐบาลกับประชาชน การควบคุมดูแลความมั่นคงปลอดภัยของประเทศในส่วนท้องที่ต่าง ๆ ก็กระทำผ่านกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นสำคัญ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว การจัดระเบียบการปกครองตำบล หมู่บ้าน จึงเน้นการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล การรักษาความสงบเรียบร้อย และความปลอดภัยในท้องที่ การพัฒนาชนบทและการเสริมสร้างแนวคิด และการปฏิบัติทางประชาธิปไตยของประชาชนชนบทด้วย (ชูเกียรติ มุทธาภาตุนี, 2531)

การปกครองหมู่บ้านตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 มาตรา 8 กำหนดบ้านหลายบ้านในท้องที่อันหนึ่งซึ่งควรอยู่ในความปกครองอันเดียวกันได้ ให้จัดเป็นหมู่บ้านหนึ่ง ลักษณะที่กำหนดหมู่บ้านตามพระราชบัญญัตินี้ ถือความสะดวกแก่การปกครองเป็นประมาธคือ

ข้อ 1 ถ้าเป็นที่มีคนอยู่รวมกันมากถึงจำนวนบ้านน้อย ให้ถือเอาจำนวนคนเป็นสำคัญ ประมาณราว 200 คน เป็นหมู่บ้าน

ข้อ 2 ถ้าเป็นผู้คนตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างไกลกัน ถึงจำนวนคนจะน้อย ถ้าและจำนวนบ้านไม่ต่ำกว่า 5 บ้านแล้ว จะจัดเป็นหมู่บ้านหนึ่งก็ได้

สำหรับโครงสร้างของการปกครองของหมู่บ้าน มีองค์ประกอบดังนี้

1. ผู้หมู่บ้าน
2. ผู้ช่วยผู้หมู่บ้านฝ่ายปกครองหมู่บ้านละ 2 คน หรืออาจมีผู้ช่วยผู้หมู่บ้านฝ่ายรักษาความสงบควบคู่กันไปด้วย ตามจำนวนที่กระทรวงมหาดไทยเห็นสมควรเป็นรายหมู่บ้านไป
3. คณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วยกรรมการโดยตัวแทนและราษฎรผู้ทรงคุณวุฒิ มีจำนวนตามที่นายอำเภอเห็นสมควร แต่ต้องไม่น้อยกว่า 2 คน หรือคณะกรรมการกลางหมู่บ้าน อปท.

ส่วนการปกครองระดับตำบลนั้น พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 มาตรา 29 ระบุว่า "หลายหมู่บ้านรวมกันราว 20 หมู่บ้าน ให้จัดเป็นตำบลหนึ่ง และเมื่อสมุหเทศาภิบาลเห็นชอบด้วยให้ผู้ว่าราชการเมืองกำหนดหมายเขตตำบลนั้นให้ทราบโดยชัดเจนว่า เช่นใด ชุกด้าน ถ้ามีหมายเขต ไม่มีลาช่วย ท้อง คลอง บึง บางหรือสิ่งใดเป็นสำคัญ ก็จัดให้มีหลักปักหมายเลขใช้เป็นสำคัญ" และได้กำหนดโครงสร้างการปกครองของตำบลดังนี้

1. กำนัน
2. สารวัตรกำนัน 2 คน
3. แพทย์ประจำตำบล 1 คน
4. คณะกรรมการ

จากโครงสร้างของการปกครองระดับตำบล หมู่บ้าน จะเห็นได้ว่า มีกำนันและผู้หมู่บ้านเป็นผู้นำในการปกครอง ดูแลตำบลและหมู่บ้าน ส่วนตามแห่งอื่น ๆ เป็นตามแห่งที่ได้รับการแต่งตั้งให้มาเป็นผู้ช่วย ซึ่งงานการปฏิบัติและการแสดงบทบาทที่สำคัญ รวมทั้งอำนาจในการตัดสินใจยังอยู่ที่กำนันและผู้หมู่บ้าน ชูเกียรติ มุทธาภาตจัน (2531) ได้กล่าวถึงการปกครองในระดับตำบลและหมู่บ้านว่า อำนาจหน้าที่ส่วนใหญ่มักยังคงเป็นของกำนันและผู้หมู่บ้าน แม้ว่ากำนันจะมีสารวัตรกำนันเป็นผู้ช่วย มีคณะกรรมการตำบลเป็นที่ปรึกษา และผู้หมู่บ้านมีผู้ช่วยผู้หมู่บ้านเป็นผู้ช่วย มีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นที่ปรึกษาก็มีเพียงจำนวนน้อย และในทางปฏิบัติก็ใช้ประโยชน์ไม่ได้เต็มที่

ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ รักษาผลประโยชน์ ทาบุญสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ให้อยู่ในสภาพดี จัดทำบัญชีสถานะในครัวเรือนที่ต้องอยู่เสมอ รวมทั้งนำข่าวสารทางราชการไปแจ้งให้ลูกบ้านทราบ และปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมายหรือนโยบายของทางราชการ จัดให้มีการประชุมในวาระอันสมควร ร่วมมือในการพัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพทั้งทางด้านการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และอื่น ๆ

ในขณะที่ปัจจุบันรัฐบาลมีนโยบายที่จะเร่งรัดการพัฒนาประเทศให้มากขึ้นนั้น บทบาทของ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จึงทวีความสำคัญมากขึ้น มีชื่อเสียงในการที่จะเป็นฐานการปกครองของประเทศตั้งแต่ล่างข้างต้น หรือจะมีผลต่อการประหยังบประมาณที่รัฐจะต้องใช้จ่ายมาเป็นค่าจ้างราชการในระดับตำบล หมู่บ้านมากขึ้นเท่านั้น หากแต่จะเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองและพัฒนาท้องถิ่นของตนเองเป็นสำคัญในรูปของการปกครองท้องถิ่นที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานควบคู่กับการพัฒนาประเทศ (ชูเกียรติ มุทธกาตุจน์, 2531)

กล่าวได้ว่าพัฒนาการของการแบ่งรูปของการปกครองในอดีตจนถึงปัจจุบันมีระยะเวลาอันยาวนานมาก และไม่มีลักษณะที่ผิดแผกแตกต่างจากเดิมมากนัก ทั้งนี้เพราะกฎหมายปกครองท้องถิ่นที่ตราขึ้นสมัยหลัง ได้วางขึ้นโดยอาศัยรูปการปกครอง ซึ่งมีอยู่เดิมเป็นหลักาทดุดจะดัดแปลงแก้ไขก็เพียงเล็กน้อย ดังนั้นการยอมรับของประชาชนในด้านอำนาจและอำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จึงมีมาช้านานแล้วเนื่องจากกฎหมายได้รองรับอำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านมากมายหลายทาง ซึ่งล้วนแต่มีอิทธิพลเหนือความเป็นอยู่ของประชาชน เพราะฐานะหนึ่งของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับงานทุกข์สุขและเอื้อประโยชน์ต่อประชาชน

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า กำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งของตำบลและหมู่บ้าน แม้ว่ารูปแบบการปกครองจะเปลี่ยนแปลงไป แต่หลักการปกครองท้องถิ่นรูปของตำบลและหมู่บ้าน ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านและกำนันเป็นเจ้าหน้าที่ดำเนินการนั้นยังมีความจำเป็นที่จะต้องดำรงอยู่ต่อไปอีก โดยไม่อาจจะคาดหมายได้ว่าจะอยู่ต่อไปอีกนานสักเท่าไร เพราะจะต้องสร้างสรรคชนบทที่ค่อยพัฒนาให้เจริญทั่วถึงกัน จนกระทั่งต้องพูดได้ว่าไม่มีบ้านนอก ไม่มีนาทุ่งทุกแห่งช่วยตนเองให้มีความเจริญทัดเทียมกัน มีน้ำใส ฟ้าสว่าง ทางเจริญ และเป็นเทศบาลานที่สุดทั่วถึงกันทุกแห่งแล้ว นั่นแหละสภาพของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านจึงจะสลายตัวไป

ตอนที่ 3 แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทและผู้นำ

3.1 ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

นักวิชาการได้ให้ความหมายเกี่ยวกับบทบาทไว้หลายทัศนะด้วยกัน กล่าวคือ วิทยุ สาธร (2519) ได้ให้ความหมายว่า บทบาทหมายถึง ความมุ่งหวังที่บุคคลอื่นคาดว่าบุคคลใดตามตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง ควรกระทำหรือแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาในสถานการณ์เข้าสถานการณ์หนึ่ง

ชนิดา รัชชพลเมือง (2525) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ ดังนั้นบทบาทจึงเป็นเพียงแต่พฤติกรรมของสถานภาพ เช่น ครูมีหน้าที่อบรมสั่งสอนนักเรียน

อุทัย นีวีธาด (2526) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า หมายถึง หน้าที่ (Function) หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหมาย (Expected Behavior) ของบุคคลแต่ละคนในกลุ่มหรือในสังคมหนึ่ง ๆ หน้าที่หรือพฤติกรรมดังกล่าว โดยปกติเป็นสิ่งที่กลุ่มหรือสังคมกำหนดขึ้น ฉะนั้นบทบาทจึงเป็นแบบแห่งความประพฤติของบุคคลในสถานะหนึ่งซึ่งมีต่อบุคคลอื่นในสถานะอีกอย่างหนึ่งอันสังคมเดียวกัน กล่าวได้ว่า บทบาท คือ แบบแห่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Patterns of Social Interaction) บทบาทของบุคคลในสถานะอย่างหนึ่งที่มีต่อบุคคลในอีกสถานะหนึ่งย่อมไม่เหมือนกัน เพราะแบบแห่งปฏิสัมพันธ์แตกต่างกัน สิ่งที่กำหนดบทบาทของบุคคล เช่น อายุ เพศ ตำแหน่งงานครอบครัว และตำแหน่งในระบบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ

นพพงษ์ บุญจิตราคุลย์ (2527) ได้กล่าวถึงบทบาทว่า เกิดมาจากความประพฤติ (ส่วนตัว) กับหน้าที่ (องค์การกำหนดแต่ปฏิบัติ) มักจะใช้คู่กันคำว่า หน้าที่ บทบาทจะเกิดขึ้นได้ต้องประสานความประพฤติส่วนตัวของบุคคลเข้ากับหน้าที่ ที่หน่วยงานปฏิบัติจึงจะปรากฏบทบาทที่แท้จริงนั่นเอง และในสังคมที่คนส่วนใหญ่อุบัติต้องการ

ลีวีสัน (Levinson ย่างถึงใน ทรวัลย์ คุ่มกลาง, 2532) ได้สรุปความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการ คือ

1. บทบาท หมายถึง บรรทัดฐาน (Norms) ความคาดหวัง (Expectation) ข้อห้าม (Taboos) ความรับผิดชอบ (Responsibility) และอื่น ๆ ที่มีลักษณะทางตนเองเดียวกัน ซึ่งผูกพันกับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดไว้ บทบาทตามความหมายนี้ คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งไปที่การบ่งชี้หน้าที่อันควร

2. บทบาท หมายถึง ความคิดเห็นของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเองที่คิดและกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น

3. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่จะกระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

ยุง และ แมค (YOUNG and Mack, 1965 อ้างาน ขจรพงษ์ เพชรเลิศอนันต์, 2535) ได้กล่าวถึงบทบาทว่าบทบาทคือหน้าที่ของตำแหน่ง เมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งหนึ่งตามหนึ่งใดสิ่งที่ดีตรงกับตำแหน่ง ซึ่งเป็นสิ่งสำหรับกำหนดตำแหน่งนั้นเรียกว่า บทบาท มอร์แกน (Morgan, 1951 อ้างาน ขจรพงษ์ เพชรเลิศอนันต์, 2535) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมซึ่งบุคคลที่ดำรงอยู่ในตำแหน่งทางสังคมจะปฏิบัติ

จากที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่าบทบาท หมายถึง การแสดงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจริงหรือที่คาดว่าจะเกิดขึ้น จากการปฏิบัติงานในหน้าที่ความรับผิดชอบ มีความสอดคล้องเหมาะสมกับตำแหน่งและสิทธิที่ได้รับมอบหมาย

3.2 แนวความคิดและความหมายเกี่ยวกับผู้นำ

ในสังคมทุกสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมขนาดใหญ่หรือขนาดเล็ก ย่อมประกอบไปด้วยผู้นำเสมอ องค์การบริหารทุกระดับจึงต้องมีผู้นำลดหลั่นกันไป ลักษณะความเป็นผู้นำเป็นแบบเฉพาะอย่างหนึ่งของการมีอำนาจ ซึ่งจะส่งผลไปถึงพฤติกรรมของคนอื่น ๆ ภายในกลุ่มนั้น ๆ และอิทธิพลต่อประสิทธิภาพการทำงานของกลุ่ม อันจะนำมาซึ่งความเจริญหรือความเสื่อมของกลุ่มโดยส่วนรวมได้ ผู้ที่ทำหน้าที่เหนือผู้อื่น โดยมีอิทธิพลในการจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม รักษาเป้าหมายขององค์การและประสานอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานต่าง ๆ ก็ย่อมขึ้นอยู่กับผู้นำในส่วนของความสามารถของผู้นำนี้เองที่จะเป็นตัวการชักนำให้บุคลากรปฏิบัติงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ผลงานที่ปรากฏจะชี้ให้เห็นว่าผู้นำมีพฤติกรรมทางการบริหารเป็นอย่างไร

การที่จะดำเนินงานกิจกรรมมาหารบรรลุผลหรือประสบความสำเร็จนั้น จำเป็นจะต้องมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือคณะใดคณะหนึ่ง เป็นหัวหน้าในการสร้างสรรค์ความเจริญ ซึ่งผู้ที่ เป็นหัวหน้าเรียกว่า "ผู้นำ" และความจำเป็นที่ต้องมีผู้นำนั้นมีเหตุผลหลายประการ กล่าวคือ (อนุชิต คลังบุญครอง และคณะ, 2527)

1. เพื่อเป็นที่ยืดเหนียวการดำเนินงานในทุกทางจำเป็นต้องมีเครื่องยืดเหนียวเป็นจุดรวมของกำลังใจของทุกคน ดังนั้นผู้ที่จะทำให้ประชาชนยืดเหนียวได้ก็คือผู้นำ
 2. เพื่อเป็นผู้วางแผน ผู้นำย่อมได้รับมอบหมายจากหมู่คณะ สังคมชุมชนให้เป็นผู้วางแผนนโยบายปฏิบัติงาน ตลอดจนการตัดสินใจในการสั่งงานของสังคมนั้น
 3. เพื่อเป็นผู้กระตุ้น ผู้นำจะเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดกำลังใจแก่หมู่คณะในการปฏิบัติงาน ถ้าปราศจากผู้นำหมู่คณะจะขาดผู้กระตุ้นให้เกิดกำลังใจ การทำงานร่วมกันนี้อาจประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้
 4. เพื่อเป็นผู้ปรึกษา ผู้นำทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและแก้ไขปัญหาหรือขัดข้องต่าง ๆ แก่ผู้ร่วมงานโดยหน้าที่
 5. เพื่อเป็นผู้ควบคุม ผู้นำทำหน้าที่ตรวจตราควบคุมดูแลให้การปฏิบัติงานของหมู่คณะ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้
 6. เพื่อเป็นผู้รับผิดชอบงานของหมู่คณะ
 7. เพื่อความสมบูรณ์ของลักษณะโครงสร้างขององค์กร
 8. เพื่อให้งานสำเร็จตามวัตถุประสงค์
 9. เพราะสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จึงจำเป็นต้องมีผู้นำคอยปรับปรุงแก้ไขสิ่งแวดล้อมนั้นนำกลับเข้าสู่สภาวะที่จะปฏิบัติงานร่วมกันได้
 10. เพราะลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์จำเป็นจะต้องง่าที่มีผู้นำ
- สำหรับผู้นำโดยหน้าที่แล้วจะต้องปฏิบัติหน้าที่ที่จะนำกลุ่มหรือผู้ตามมาให้ไปสู่เป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ โดยการชักจูงหรืออิทธิพลในแนวทางจิตใจผู้อื่น เพื่อให้การปฏิบัติงานของหมู่คณะบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้นำของกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่งอาจมีเพียงคนเดียว หรือหลายคนก็ได้ และการเป็นผู้นำนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถ ทักษะและคุณสมบัติประจำตัว ซึ่งสิ่งที่แน่นอนที่สุด คือ ทุกสังคม ทุกชุมชนจะปราศจากผู้นำไม่ได้เป็นอันขาด (อนุชิต คลังบุตรอง และคณะ, 2527)

ส่วนนักวิชาการตะวันตกจำนวนมาก ได้กล่าวถึงความหมายของการเป็นผู้นำไว้ดังนี้

ราล์ฟ เอ็ม สโตกคิลล์ (Ralph M. Stodgill, 1974) ให้ความหมายว่าเป็นกิจกรรมของการที่จะสร้างอิทธิพลต่อผู้ใต้บังคับบัญชาหรือกลุ่ม เพื่อก่อให้เกิดความพยายามในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

แม็กซ์ ดี ริชาร์ด และพอล เอส กรีนโลว์ (Max D. Richard and Paul S. GreenLow, 1961) ให้ความหมายว่า เป็นความพยายามของบุคคลที่จะชักจูงและกำหนดพฤติกรรม ที่สเนคติ ความเชื่อ หรือค่านิยมของบุคคลอื่นเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดตามสถานการณืในสถานการณืหนึ่ง

จอห์น เฮมพิล (John Hemphil, 1949) ให้ความหมายว่า พฤติกรรมของบุคคลขณะที่เขาแนะนำสั่งการหรือเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของกลุ่ม

ออร์ดเวย์ ทีด (Ordway Tead, 19336) ให้ความหมายว่า กิจกรรมในการชักจูงอิทธิพลจากประชาชนให้ความร่วมมือปฏิบัติงานเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งคนเหล่านี้เองเห็นว่าเป็นสิ่งอันพึงปรารถนา (Leadership is the activity of influencing people to cooperate toward some goal which they come to find desirable)

จากความหมายที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่า การเป็นผู้นำก็คือ กิจกรรมในการสร้างอิทธิพลจากกลุ่ม เพื่อก่อให้เกิดความพยายามร่วมกันในการทำงานโดยให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ในสถานการณืในสถานการณืหนึ่ง

ในหมู่บ้านหรือท้องถิ่นที่เช่นกัน จำเป็นจะต้องมีผู้นำซึ่งผู้นำหมู่บ้านหรือท้องถิ่นนั้นควรเป็นประชาชนในท้องถิ่นนั้นเอง (วิรัช วิรัชนิการรรณ, 2530) ทั้งนี้เพราะว่าในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนนั้นต้องเริ่มต้นด้วยการค้นหาปัญหา (Problems) และความต้องการ (Needs) อันแท้จริงของประชาชนจากประชาชนนั่นเอง มิใช่ให้บุคคลภายนอกมาบอกถึงปัญหาและความต้องการของชุมชน (สมนึก ปัญญาสิงห์, 2527) ด้วยเหตุนี้เองผู้นำหมู่บ้านหรือท้องถิ่นจึงมีหน้าที่ในการชี้แจงแนะนำให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและดำเนินงานรวมทั้งแก้ไขปัญหาด่าง ๆ

ผู้นำท้องถิ่น หมายถึง บุคคลในท้องถิ่นที่มีผู้คนเคารพนับถือไว้วางใจหรือมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และการตัดสินใจของคนในท้องถิ่น หรือชุมชนนั้น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำศาสนา ครู และบุคคลที่ชาวบ้านยกย่องนับถือ เป็นต้น

สมยศ ทุ่งหว้า (2527) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำท้องถิ่น โดยสรุปไว้ดังนี้

1. เป็นผู้นำความรู้ ความคิด และวิทยาการแผนใหม่สู่ชาวบ้าน
2. เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ชาวบ้าน
3. เป็นผู้รวบรวมปัญหาความต้องการของชาวบ้าน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนา

4. เป็นผู้ช่วยนักพัฒนาหลักคั้นงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2530) กล่าวไว้ว่า "ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่ประชาชนเคารพนับถือ ไว้วางใจ และเป็นผู้มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และการตัดสินใจของประชาชน"

กาทธ เจริญวัฒน์ (2532) กล่าวไว้ว่า "ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด จึงสามารถเป็นหูเป็นตาในเรื่องต่าง ๆ ให้กับทางราชการรวมทั้งสะท้อนถึงปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น เพื่อจะได้เข้าให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องแก้ไขต่อไปได้ดียิ่งขึ้นด้วยเช่นกัน"

สัณญา สัณญาวิวัฒน์ (2526) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนไว้ โดยสรุปคือ

1. ผู้นำท้องถิ่น เป็นสื่อความคิดสองทาง (Two-way Communication)
2. เป็นผู้ชักนำประชาชนเข้าร่วมโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุและด้านพัฒนาคน
3. นำความรู้ ประสบการณ์การทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ

จิรพรพร กาดูจนะจิตรา (2520) ได้สรุปบทบาทและหน้าที่ของผู้นำท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. ผลักหลุนสิ่งใหม่
2. ผู้แนะแนวทาง
3. ผู้จัดกิจกรรมของกลุ่ม
4. ผู้เป็นสัญลักษณ์

พิศมัย สุจันทงศ์ และคณะ (2524) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนไว้ว่า "โดยทั่วไปแล้วงานพัฒนาชุมชนมักจะมีเริ่มต้นจากผู้นำท้องถิ่นและจะแผ่ขยายออกไป หากชาวบ้านมีปัญหาหรือความต้องการอะไร จะร่วมกันวางแผนและโครงการเพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหานั้น ๆ และผู้นำท้องถิ่นยังเป็นตัวชักนำความช่วยเหลือบำรุงรักษาบรรยากาศแห่งการทำงาน รวมตลอดถึงอำนวยความสะดวกในการสื่อสารความคิดและความรู้สึก"

พิศมัย บุญรัตน์พันธ์ (2527) ได้กล่าวว่า "ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่สามารถจูงใจประชาชนให้มีความคิดเห็นคล้อยตามและลงมือทำอย่างใดอย่างหนึ่ง จนมากลุ่มไปสู่จุดหมายปลายทางได้เป็นผลสำเร็จงานที่สุด" และยังได้แบ่งผู้นำชุมชนออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. ผู้นำแบบทางการ (Formal Leader) ผู้มีอำนาจโดยได้รับการคัดเลือกของทางราชการต่าง ๆ เป็นผู้เข้าไปดำเนินการคัดเลือกและแต่งตั้ง ได้แก่ กำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

2. ผู้นำไม่เป็นทางการ (Informal Leader) ได้แก่ บุคคลที่ชาวบ้านเคารพยกย่อง เป็นผู้มีความสามารถทำให้ชาวบ้านเคารพ เชื่อฟัง

จากการที่กล่าวมาแล้วจึงพอจะสรุปได้ว่า บทบาทหน้าที่ของผู้นำท้องถิ่นเป็นบุคคลสำคัญที่จะเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชน ทั้งนี้เพราะผู้นำท้องถิ่นเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องและใกล้ชิดกับประชาชน สามารถเข้าใจสภาพชุมชนได้อย่างแท้จริง มีบทบาทและหน้าที่พัฒนาชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง เป็นผู้ที่จะส่งเสริมงานด้านการศึกษาและสามารถเป็นผู้นำในการชักจูงจูงใจประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นให้มีคุณภาพสูงขึ้น

3.3 การส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียนในท้องถิ่น

การดำเนินงานของกรมการศึกษานอกโรงเรียนเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนได้ดีก็คือ ผู้นำท้องถิ่น เนื่องจากผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่เป็นที่เคารพนับถือของคนในท้องถิ่น เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ด้านงานพัฒนาชนบทและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนั้น ๆ เนื่องจากเป็นบุคคลที่ปฏิบัติงานอยู่ในพื้นที่และมีความใกล้ชิดกับประชาชนกลุ่มเป้าหมายมากที่สุด ผู้นำท้องถิ่นจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นอย่างมาก เนื่องจาก

1. ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่คนในท้องถิ่นให้ความเคารพนับถือ ชนบทนั้นประชาชนให้ความเคารพนับถือผู้นำท้องถิ่นว่าเป็นผู้ที่สามารถนำท้องถิ่นให้อยู่ดีมีสุข ผู้นำท้องถิ่นจึงมีความสำคัญมากต่อการส่งเสริมงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนในเรื่องการริเริ่ม การจูงใจให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมและการช่วยเหลือติดตามผลการดำเนินงาน

2. ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นอาศัยอยู่ในท้องถิ่นนั้น ย่อมรู้สภาพและปัญหาของท้องถิ่น ย่อมมองเห็นความต้องการและแนวทางการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่เหมาะสมกับท้องถิ่นมากที่สุด

3. ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ด้านการทำงานส่งเสริมการพัฒนาชนบทงานการพัฒนาชนบทนั้นได้จัดทำมานาน ผู้นำท้องถิ่นได้ร่วมในการดำเนินงานนี้มาตลอดเวลา ทำให้ผู้นำ

ท้องถิ่นมีประสบการณ์ด้านการงานด้านส่งเสริม ซึ่งรวมถึงการส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียน ด้วย เพราะการศึกษาเป็นงานหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท ผู้นำท้องถิ่นจึงมีความสำคัญในเรื่อง การจัดสถานที่ กำลังเงิน กำลังกาย สนับสนุนและส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียน

4. ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ใกล้ชิดกับหน่วยงานราชการและเอกชน ผู้นำท้องถิ่นได้ปฏิบัติงานพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งต้องมีความเกี่ยวข้องกับหน่วยงานที่เข้ามาพัฒนาท้องถิ่น ทำให้ผู้นำท้องถิ่นสามารถประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่จะให้การสนับสนุนงานการศึกษานอกโรงเรียนได้เป็นอย่างดี (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2526)

จากความสำคัญของผู้นำท้องถิ่นที่กล่าวมา กำนันและผู้ใหญ่บ้านในฐานะที่เป็นผู้นำท้องถิ่น และเป็นตัวแทนของราชการที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด จึงควรแสดงบทบาทต่อกิจกรรมต่าง ๆ ในการสร้างอิทธิพลจากกลุ่มเพื่อก่อให้เกิดความพยายามร่วมกันในการทำงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ของท้องถิ่นนั้นเอง กำนันและผู้ใหญ่บ้านจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้เป็นอย่างดี

3.4 บทบาทของกำนันและผู้ใหญ่บ้านต่องานการศึกษานอกระบบโรงเรียน

เนื่องจากกำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญในทุกกิจกรรมของท้องถิ่น ดังได้กล่าวมาแล้ว การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ได้มีการจัดและดำเนินการอย่างต่อเนื่องในทุกพื้นที่ ซึ่งจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือและการส่งเสริมจากผู้นำของท้องถิ่นด้วย จิตราภรณ์ พิกักช่วงศ์ (2537) ได้สรุปบทบาทของผู้นำท้องถิ่นต่องานการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ 5 บทบาทคือ บทบาทในด้านการประชาสัมพันธ์ บทบาทในด้านการประสานงาน บทบาทในการควบคุมติดตามผลและให้คำแนะนำ บทบาทในการรายงานและให้ข้อเสนอแนะ และบทบาทในการให้สวัสดิการแก่ผู้สอนหรือผู้ให้บริการการศึกษานอกโรงเรียนจากบทบาทดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นบทบาทที่ช่วยส่งเสริมการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ บทบาทที่กำนันและผู้ใหญ่บ้านสามารถปฏิบัติได้อย่างสะดวกสอดคล้องกับแนวคิดด้านบทบาทของผู้นำท้องถิ่นกับการส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2526) ย่างถึงงาน จิตราภรณ์ พิกักช่วงศ์, 2537) ตลอดจนเป็นบทบาทที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน และไม่เป็นการระแวกกำนันและผู้ใหญ่บ้านมากเกินไป แต่เมื่อพิจารณาถึงบทบาทในแต่ละด้านแล้ว จะเห็นว่าได้ว่าบทบาทมีการปฏิบัติงานใกล้ชิดเคียงกัน สามารถ

รวมเป็นบทบาทเดียวกันได้คือ บทบาทในการควบคุมติดตามผลและให้คำแนะนำกับบทบาทในการ รายงานและให้ข้อเสนอแนะ เป็นการปฏิบัติงานในลักษณะการช่วยควบคุมติดตามผลการทำงานของ ผู้ให้และผู้รับบริการ รวมทั้งให้คำแนะนำต่าง ๆ มีจุดประสงค์ให้การดำเนินการจัดกิจกรรมเป็นไป ด้วยความเรียบร้อยและประสบความสำเร็จ ซึ่งรวมอยู่ภายใต้บทบาทการควบคุมและติดตามผล ส่วนบทบาทในการประสานงาน มุ่งเน้นในการประสานงาน อำนวยความสะดวก ระหว่างผู้ให้ บริการและผู้รับบริการ ตั้งแต่เริ่มต้นกิจกรรมจนถึงสิ้นสุดกิจกรรม ซึ่งรวมถึงบทบาทในการให้สวัสดิการ แก่ผู้สอนหรือผู้ให้บริการ การศึกษานอกโรงเรียนด้วย จึงรวมเป็นบทบาทในการประสานงาน

ดังนั้นในการศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยจึงสรุปบทบาทของกำนันและผู้ใหญ่บ้านต่องาน การศึกษานอกระบบโรงเรียน 3 ด้าน ดังนี้คือ

1. บทบาทในการประชาสัมพันธ์

งานการศึกษานอกระบบเรียนนั้นมักกว้างขวาง หลายกิจกรรมประชาชนทั่วไป ไม่ทราบ กำนันและผู้ใหญ่บ้านจึงมีบทบาทในการประชาสัมพันธ์และส่งเสริมงานการศึกษานอก วิชาเรียนได้เป็นอย่างมาก การประชาสัมพันธ์จะทำได้ใน 2 ลักษณะ คือ

1.1 การประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแพร่ กำนันและผู้ใหญ่บ้านควรทำความเข้าใจและศึกษา กิจกรรมของงานการศึกษานอกระบบเรียน แล้วทำการเผยแพร่ให้คนในหมู่บ้าน รู้ ว่างานการศึกษานอกระบบเรียนประเภทใด เป็นประโยชน์ต่อชีวิตของคนในหมู่บ้าน

1.2 การประชาสัมพันธ์เพื่อจูงใจ กำนันและผู้ใหญ่บ้านควรประชาสัมพันธ์ จูงใจให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ มาใช้บริการกิจกรรมการศึกษานอกระบบเรียน เพื่อนำไปพัฒนา ชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองให้มากที่สุด การประชาสัมพันธ์ทั้งเผยแพร่และจูงใจกำนันและผู้ใหญ่บ้าน อาจใช้วิธีการแบบใดก็ได้ คือ การพบปะพูดคุย การประชุมชาวบ้าน การใช้เอกสาร

2. บทบาทในการประสานงาน

เนื่องจากงานการศึกษานอกระบบเรียนมุ่งส่งเสริมให้คนได้มีการศึกษาหา ความรู้ตลอดชีวิต กิจกรรมการศึกษานอกระบบเรียนจึงมาจากหลาย ๆ หน่วยงาน กำนันและผู้ใหญ่ บ้านจึงต้องทำหน้าที่ในการติดต่อเชื่อมโยงระหว่างผู้ให้บริการและประชาชนผู้รับบริการ และ ประสานงานระหว่างหน่วยงานบริการด้วย ควรเป็นผู้ประสานงานตั้งแต่เริ่มต้นกิจกรรมจนถึง สิ้นสุด กิจกรรมและจัดกิจกรรมต่อเนื่องกันไป บทบาทดังกล่าวนี้จึงเป็นบทบาทที่สำคัญของกำนันและ ผู้ใหญ่บ้าน โดยเฉพาะงานการศึกษานอกระบบเรียนจะประสานกันในเรื่องดังนี้

2.1 ประสานงานกับหน่วยงานที่ให้บริการการศึกษาออกโรงเรียนเพื่อให้มาจัดกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียนที่เป็นประโยชน์ต่อคนในหมู่บ้าน และตรงต่อสภาพความต้องการของประชาชนในหมู่บ้าน

2.2 ประสานงานระหว่างครูผู้สอนหรือผู้จัดกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียนกับผู้เรียนหรือผู้มารับบริการ รวมทั้งการให้สวัสดิการแก่ผู้ให้บริการการศึกษาออกโรงเรียนด้วย โดยเฉพาะสวัสดิการด้านความปลอดภัย

3. บทบาทในการควบคุมและติดตามผล

กำนันและผู้ใหญ่บ้านจะมีบทบาทสำคัญในการช่วยควบคุมดูแลติดตามผลการทำงานของผู้นำบริการและให้คำแนะนำปรึกษารายงานผลและให้ข้อเสนอแนะ ซึ่งอาจทำนุรูปของการบอกเล่าหรือเป็นหนังสือก็ได้ตามความเหมาะสมเพื่อแก้ไขข้อปัญหาต่าง ๆ ที่มี

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บังเอิญพบว่างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของกำนันผู้ใหญ่บ้าน ที่มีต่อการจัดกิจกรรมการศึกษาออกโรงเรียนโดยตรง แต่มีงานวิจัยที่มีลักษณะใกล้เคียง ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับความสำคัญและบทบาทของผู้นำท้องถิ่นต่องานการศึกษาออกโรงเรียนและงานพัฒนาชุมชน ดังนี้

ทิพดี ไชยขยศ (2521) ได้ศึกษาบทบาทของสภาตำบลในการส่งเสริมการศึกษาออกโรงเรียนตามความคาดหวังของผู้บริหารระดับนโยบาย เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง คณะกรรมการสภาตำบล ประชาชนและนักเรียนในจังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของสภาตำบลในการส่งเสริมการศึกษาออกโรงเรียนตามความคาดหวังของผู้บริหารระดับนโยบาย เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง คณะกรรมการสภาตำบล ประชาชนและนักเรียนแตกต่างกันโดยกลุ่มผู้บริหารระดับนโยบายมีความคาดหวังสูงกว่ากลุ่มประชาชนกลุ่มอื่น ๆ นอกจากนี้มีความคาดหวังต่อบทบาทของสภาตำบล ในการส่งเสริมการศึกษาออกโรงเรียนไม่แตกต่างกัน

ในด้านการศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชน ชุมพล หนูสง (2523) ได้ศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชนจังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาพบว่า การเผยแพร่หรือให้การศึกษาออกโรงเรียนทำได้โดยผ่านกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน เพราะมีการประชุมลูกบ้าน และลูกบ้านส่วนใหญ่อีกก็เข้าร่วมประชุมด้วย การจัดการศึกษาแบบเปิดเสรีจึงมีพื้นฐานควรจะขยายให้มากขึ้น การศึกษาผู้ใหญ่แบบเปิดเสรีจะระดับที่ 3-4 ควรจัดขยายให้มากขึ้นและเข้าถึง

ประชาชนที่อยู่ชนบท เพราะประชาชนต้องการเรียนในระดับนี้มาก ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ควรขยายออกไปให้ทั่วถึงตามความต้องการของประชาชน เพราะประชาชนมีความต้องการสูง การจัดกลุ่มสนใจควรขยายออกสู่ประชาชนให้มาก เพราะประชาชนส่วนมากต้องการเข้าร่วมกิจกรรมและการจัดการศึกษาออกโรงเรียนทุกรูปแบบต้องคำนึงถึงฤดูกาลประกอบอาชีพด้วย

ชูเกียรติ สีสวรรณ (2524) ได้ทำการศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชน จังหวัดเพชรบุรี ผลการศึกษาพบว่า การศึกษาผู้ใหญ่แบบเปิดเสรีจะระดับ 3-4 มีผู้สนใจมาก ถ้าต้องการจัดกิจกรรมที่มีการรวมกลุ่มประชาชนหรือต้องการติดต่อเพื่อให้ข่าวสารต่าง ๆ แก่ประชาชน ทำได้โดยผ่านกานัน และผู้ใหญ่บ้าน

สุทธิพงษ์ แสงมณี (2524) ได้ศึกษาเรื่องความคิดเห็นของผู้นำท้องถิ่นที่มีต่อการปฏิบัติงานของพัฒนากรในท้องถิ่น จังหวัดภาคใต้ พบว่า ตำแหน่ง ศาสนา อายุ ระดับการศึกษาและการติดต่อกับพัฒนากรที่แตกต่างกันจะมีความคิดเห็นแตกต่างกัน แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ยกเว้นตัวแปร การติดต่อกับพัฒนากรเท่านั้นที่มีนัยสำคัญทางสถิติ

คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2525 อ้างถึงงาน ชูศักดิ์ ชูช่วย, 2533) ได้ศึกษาปัญหาและความต้องการของชนบทยากจน พ.ศ. 2525 พบว่า ด้านความสำคัญและบทบาทของผู้นำท้องถิ่นนั้น คือ ส่วนมากประชาชนในหมู่บ้านจะรู้จักกรรมการพัฒนาหมู่บ้านและบทบาทของผู้นำท้องถิ่น คือ บทบาทการประชุมปรึกษาหารือทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน บทบาทการชักจูงแนะนำการปรับปรุงสภาพของถนน และให้ประชาชนเข้าร่วมโครงการที่เข้ามาในหมู่บ้าน การรู้จักเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม บทบาทการประสานงานช่วยเหลือทางราชการและนโยบายของรัฐบาลมาเผยแพร่ และบทบาทเสนอความคิดเห็นในการประกอบอาชีพและการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของหมู่บ้าน

นอกจากนี้ผลการวิจัยของ กมล ไร่เอี่ยม (2526) เรื่องทัศนคติของผู้นำหมู่บ้านที่มีต่อการให้ความร่วมมือในงานการศึกษาผู้ใหญ่ด้านการส่งเสริมการเกษตรจังหวัดชุมพรธานี พบว่า ผู้นำหมู่บ้านส่วนใหญ่มิทัศนคติที่ดี โดยวิธีการที่เจ้าหน้าที่ไปปรึกษาหารือก่อนเข้าปฏิบัติงานในหมู่บ้าน และการให้ กม.มีส่วนร่วมในงานดังกล่าว นอกจากนี้พร้อมที่จะให้ความร่วมมือช่วยเหลือเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ในการแก้ปัญหา และส่งเสริมความรู้ด้านการเกษตร เพื่อให้เกษตรกรในหมู่บ้านมีความเป็นอยู่ดีขึ้น เช่นเดียวกับผลการวิจัยของ สุปัญญา กิตติวิสาร (2526) เรื่องทัศนคติของกานันในการให้ความร่วมมือต่องานการศึกษาผู้ใหญ่ในจังหวัดสระบุรี พบว่า กานันให้ความร่วมมือมากที่สุดคือ การเสนอข้อคิดเห็นต่อที่ประชุมสภาตำบลในการพัฒนาหมู่บ้าน ช่วยกระตุ้นให้

ชาวบ้านร่วมมือในการพัฒนาหมู่บ้านและให้ผู้นำหมู่บ้านไปเผยแพร่ข่าวสารต่าง ๆ ของทางราชการ ให้ประชาชนได้ทราบ ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลในการคัดเลือกผู้เข้ารับการฝึกอบรมต่าง ๆ ตลอดจนแนะนำเอกสารเกี่ยวกับความรู้ด้านอาชีพ อนามัยการปกครองและอื่น ๆ ไปเผยแพร่สู่ชาวบ้าน แนะนำชาวบ้านปลูกพืชผักสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ จัดประชุมชาวบ้าน และงานที่กำนันให้ความร่วมมือน้อย คือ การชักชวนประชาชนให้มาใช้ห้องสมุดประชาชน การนำชาวบ้านไปชมกิจกรรมต่าง ๆ ในท้องถิ่นอื่น และการกระจายข่าวเสียงตามสาย การจัดฉายภาพยนตร์

นอกจากนี้แล้วจากรายงานการวิจัยเรื่อง บทบาทของผู้นำท้องถิ่นในโครงการสร้างงานในชนบท โดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2526 อ้างถึงงาน ชูศักดิ์ ชูช่วย, 2533) ได้ศึกษาเฉพาะบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในโครงการสร้างงานในชนบท พบประเด็นที่น่าสนใจคือ

1. ความรู้ความเข้าใจงานบทบาทหน้าที่ และระดับการศึกษาของคณะกรรมการสภาตำบลมีผลต่อระดับการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ในระดับสูงพอสมควร
 2. ความสามารถในการสร้างแรงจูงใจ มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของโครงการ คือ คณะกรรมการสภาตำบลที่มีความสามารถในการสร้างแรงจูงใจสูงกว่า ทำให้โครงการประสบความสำเร็จมากกว่า
 3. ความสามารถในการสร้างแรงจูงใจ มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของงานมากพอสมควรในการทำงานพัฒนา
 4. ผู้นำท้องถิ่นที่มีการประชุมให้ราษฎรได้ทราบความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับโครงการอย่างสม่ำเสมอ มีส่วนช่วยให้งานโครงการประสบความสำเร็จสูง
 5. คุณลักษณะที่สำคัญของผู้นำ เช่น การมีความซื่อสัตย์สุจริต มีความคิดริเริ่ม มีความรอบรู้ มีความเฉลียวฉลาด ฯลฯ มีผลต่อความสำเร็จของงานโครงการเป็นอย่างมาก
- ผดุง อารยะวิญญู และคณะ (2528) ได้ศึกษาปัญหาในการบริหารงานพัฒนาชนบทของรัฐบาล วัตถุประสงค์ส่วนหนึ่งเพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมและการยอมรับของประชาชนในโครงการพัฒนาชนบทของรัฐบาล ผลการศึกษาพบว่าลักษณะการมีส่วนร่วมที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการทำงานและกิจกรรมพัฒนามากที่สุด รองลงไปเป็นส่วนร่วมในการวางแผนการบำรุงรักษาและการบริจาคมทบทุนตามลำดับ มูลเหตุของการมีส่วนร่วมประชาชนส่วนมากเข้าร่วมโครงการพัฒนา เพราะได้รับการชักจูงจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลระดับหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จในการพัฒนาชนบทระดับหมู่บ้าน ได้แก่ ระดับการศึกษาของผู้นำท้องถิ่น ลักษณะการเป็นผู้นำท้องถิ่น ความ

สัมพันธ์อันดีระหว่างผู้นำท้องถิ่นกับเจ้าหน้าที่ของรัฐระดับจังหวัด อาเภอ ความสนใจของผู้นำท้องถิ่นและประชาชนในการพัฒนาชนบท โครงการพัฒนาชนบทที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและประชาชนยอมรับความเป็นผู้นำของท้องถิ่น

พล ศรีกัลยา (2530) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ทักษะของผู้นำท้องถิ่นที่มีต่อการจัดบริการทางการศึกษานอกโรงเรียนของศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดสระบุรี พบว่า ค่าเฉลี่ยทักษะของกำนันสูงกว่าค่าเฉลี่ยทักษะของครู ในคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล กำนันเปรียบเหมือนเจ้าของบ้าน ดังนั้นหน่วยงานต่าง ๆ ก่อนที่จะจัดกิจกรรมอะไรในตำบลนั้นจะต้องแจ้งให้กำนันทราบก่อนหรือขอความร่วมมือจากกำนัน

ปีต่อมา นพมล สีละบุตร (2531) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลให้อาสาสมัครตัดสินใจเข้าร่วมโครงการส่งเสริมคุณภาพชีวิต เพื่อชาวชนบทในจังหวัดนครราชสีมา ได้กล่าวถึงการติดต่อรับข่าวสารของชาวบ้านภาคอีสานว่า บุคคลที่เป็นแหล่งข่าวสารสำคัญได้แก่ กำนัน ผู้นำหมู่บ้าน เนื่องจากค่านิยมดั้งเดิมที่ให้ความไว้วางใจและนับถือบุคคลเหล่านั้น สอดคล้องกับการศึกษาของสิริภรณ์ เชษฐากุล (2526) อย่างถึงงาน นพมล สีละบุตร, 2531) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแหล่งข่าวของชาวนานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ในหมู่บ้านที่ศึกษายังคงรับข่าวสารจากกำนันมากที่สุด

ชูศักดิ์ ชูช่วย (2533) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนตามการรับรู้ของผู้นำท้องถิ่นและประชาชนในหมู่บ้านพัฒนาดีเด่นและหมู่บ้านทั่วไปภาคใต้ ใน 4 ด้านคือ ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ ด้านการสาธารณสุข ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านการเมืองการปกครอง พบว่า ผู้นำท้องถิ่นและประชาชนในหมู่บ้านดีเด่นและหมู่บ้านทั่วไปคาดหวังว่าบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนควรปฏิบัติบทบาทด้านต่าง ๆ โดยส่วนรวมอยู่ในเกณฑ์มาก ส่วนบทบาทที่ปฏิบัติจริง ผู้นำท้องถิ่นและประชาชนในหมู่บ้านพัฒนาดีเด่นมีความเห็นว่า ได้ปฏิบัติบทบาทโดยส่วนรวมอยู่ในเกณฑ์มาก สำหรับผู้นำท้องถิ่นและประชาชนในหมู่บ้านทั่วไป มีความเห็นว่าได้ปฏิบัติจริงโดยส่วนรวมอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง

คารณี ประยูรวงศ์ (2535) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นตามนโยบายของแผนพัฒนาชุมชน อาเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นมีบทบาทตามลักษณะของบทบาทการพัฒนาชุมชน ทั้งนี้งานการพัฒนาชุมชนจะสำเร็จได้ก็ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมแรง ทั้งกำลังกาย กำลังใจ และกำลังทรัพย์ ที่ได้จากตัวผู้นำเองและประชาชนในชุมชน ซึ่งรวมไปถึงหน่วยงานของภาครัฐและหน่วยงานเอกชนด้วย

จิตราภรณ์ สัททวงศ์ (2537) ได้ศึกษาความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ภาครัฐและผู้นำท้องถิ่น ในการจัดโครงการส่งเสริมการใช้ภาษาไทย ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ด้านการดำเนินงาน ด้านการประเมินผล และด้านการจัดกิจกรรมต่อเนื่อง ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ และผู้นำท้องถิ่น ในการจัดโครงการส่งเสริมการใช้ภาษาไทยในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ด้านการดำเนินงาน ด้านการประเมินผล และด้านกิจกรรมต่อเนื่องคะแนนค่าเฉลี่ย การจัดกิจกรรมอยู่ในระดับมาก เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นแล้วพบว่า ไม่มีความแตกต่างกันในทุกด้าน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อท้องถิ่น บุคคลที่จะเป็นสื่อกลางระหว่างราชการกับท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ก็คือ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะดำเนินการได้ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว ส่วนหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับบทบาทในการส่งเสริมสนับสนุนจากกำนันและผู้ใหญ่บ้านด้วย การศึกษานอกระบบของกำนันและผู้ใหญ่บ้านที่มีต่อการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงเป็นสิ่งที่สำคัญมาก สำหรับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพราะจะทำให้ทราบถึงสภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับบทบาทของกำนันและผู้ใหญ่บ้านที่มีต่อการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน อันจะสะท้อนให้เห็นถึงสาเหตุของความบกพร่องที่เกิดขึ้นในระดับหมู่บ้าน และหาแนวทางแก้ไขและพัฒนาต่อไป เพราะกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ ประชาชนในระดับท้องถิ่น อาจกล่าวได้ว่า ถ้ากำนันผู้ใหญ่บ้านได้เข้ามามีบทบาทต่อการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนอยู่ในระดับมาก ย่อมส่งผลให้กิจกรรมที่ได้จัดขึ้นประสบความสำเร็จ สามารถเข้าถึงชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและสามารถขยายกิจกรรม หรือดำเนินการกิจกรรมต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง แต่ในทางตรงกันข้าม หากกำนันและผู้ใหญ่บ้านที่เป็นผู้นำท้องถิ่นไม่มาให้การส่งเสริมการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ก็อาจแสดงถึงความล้มเหลวในด้านระดับหนึ่ง นั่นคือ กิจกรรมที่จัดขึ้นอาจเข้าไม่ถึงประชาชนในท้องถิ่นนั้นได้ทั่วถึง อาจส่งผลให้กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นไม่บรรลุผลตามที่ตั้งไว้

สรุปกรอบความคิดในการวิจัย

จากการศึกษาแนวความคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ เกี่ยวกับบทบาทของ
 กำนันและผู้นำหมู่บ้านที่มีต่อการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ผู้วิจัยจึงนำมาสรุปเป็น
 กรอบความคิดในการวิจัย ดังนี้

ตัวแปรอิสระ

ตัวแปรตาม

